

Archeologisch bureauonderzoek

**Plangebied Herbestemming Raambordelen
Stadsdeel Centrum**

BO 10-055 Amsterdam 2010

Inhoud

Samenvatting	4
Inleiding	5
1 Administratieve gegevens plangebied	6
1.1 Administratieve gegevens	6
2 Wet- en regelgeving	7
2.1 Algemeen	7
2.2 Nationale regelgeving	7
2.3 Provincie Noord-Holland	8
2.4 Gemeente Amsterdam	8
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie	10
2.6 Situatie plangebied Herbestemming Raambordelen	12
3 Historisch topografische inventarisatie	13
3.1 Inleiding	13
3.1.1 De middeleeuwse stadskern en de stadsuitbreiding van 1585	13
3.1.2 Stedelijke ontwikkeling 1600-1660	16
3.1.3 Stedelijke ontwikkeling in de 18de en 19de eeuw	17
3.2 Archeologische inventarisatie	18
3.2.1 De Oude zijde	19
3.2.2 Rond de Oude Kerk	20
3.2.3 De Nieuwe Zijde	22
4 Archeologische verwachtingskaart	24
5 Archeologische beleidskaart	26
Conclusie	28
Bronnen	29

Samenvatting

Bureau Monumenten & Archeologie (BMA) heeft in opdracht van stadsdeel Centrum een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor het bestemmingsplangebied Herbestemming Raambordelen. Het plangebied betreft niet één specifiek afgebakende zone, maar een verzameling van 62 afzonderlijke panden binnen een groter stedelijk areaal. Het bureauonderzoek is bedoeld om met een analyse van de algemene cultuurhistorische achtergronden van het plangebied een beeld te krijgen van de archeologische sporen die in de bodem aanwezig kunnen zijn.

Het bureauonderzoek gaat uit van een beknopt overzicht van de historische topografische ontwikkeling van Amsterdam in de middeleeuwse en vroege moderne periode. Hierbij ligt, vanwege de situering van het plangebied in de historische binnenstad, het accent op de stedelijke ontwikkeling in de late Middeleeuwen en de stadsuitbreidingen in 1585 (de Eerste Uitleg). Het historisch overzicht wordt aangevuld met archeologische informatie afkomstig van vindplaatsen in de directe omgeving van de afzonderlijke panden in het plangebied.

De historische en archeologische informatie over de ruimtelijk topografische ontwikkelingen is omgezet naar een beeld van archeologische verwachtingen. Aan de hand hiervan is een archeologische beleidskaart opgesteld, die de beleidsregels en maatregelen specificiert voor de vereiste archeologische monumentenzorg.

Het beleid in geval van het plangebied Herbestemming Raambordelen gaat uit van een reeks van hoge archeologische verwachtingen, die van toepassing is op alle individuele locaties binnen het plangebied. Dit resulteert in één beleidszone met een specifieke normering of en in welke mate eventueel archeologisch veldonderzoek nodig is in toekomstige bouwplanontwikkeling. Een specificatie van deze beleidsregel is te vinden op de beleidskaart (p. 28-29).

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht, wat inhoudt dat ook in geval geen archeologisch vooronderzoek vereist is en er toch archeologische overblijfselen ouder dan 50 jaar bij bouwwerkzaamheden aangetroffen worden, deze bij BMA aangemeld dienen te worden. In gezamenlijk overleg met de opdrachtgever kunnen dan maatregelen worden genomen tot documentatie en berging van de vondsten.

Inleiding

Het archeologisch bureauonderzoek van Bureau Monumenten en Archeologie (BMA) betreft een inventarisatie van archeologische c.q. cultuurhistorische waarden binnen het plangebied Herbestemming Raambordelen. Uitgaande van deze waardestellende inventarisatie wordt het beleid vastgesteld voor het behoud en/of documentatie van eventuele archeologische overblijfselen in verband met toekomstige plannen.

Het archeologisch bureauonderzoek vindt plaats in het kader van de voorbereiding van het bestemmingsplan Herbestemming Raambordelen. De voorliggende waardestelling is gebaseerd op een historisch topografische inventarisatie van kaartmateriaal, publicaties en archiefbronnen, in samenhang met archeologische informatie over vergelijkbare locaties in de directe omgeving.

In het bureauonderzoek komen het nationale, provinciale en gemeentelijke archeologiebeleid (hoofdstuk 2), de historische en archeologische achtergronden (hoofdstuk 3) en de archeologische verwachting van de plangebieden (hoofdstuk 4) aan de orde, gekoppeld aan een beleidskaart (hoofdstuk 5) waarmee wordt gespecificeerd of en in welke mate archeologische maatregelen binnen (toekomstige) planontwikkeling vereist zijn.

1 Administratieve gegevens plangebied

Het plangebied Herbesteding Raambordelen bevat 62 afzonderlijke locaties cq. percelen binnen de middeleeuwse binnenstad (1200-1500) en het stedelijke uitbreidingsgebied van 1585 (de Eerste Uitleg). Deze locaties liggen, met uitzondering van één locatie, ten noorden van de lijn Oude Leliestraat – Valkensteeg – Bethaniënstraat.

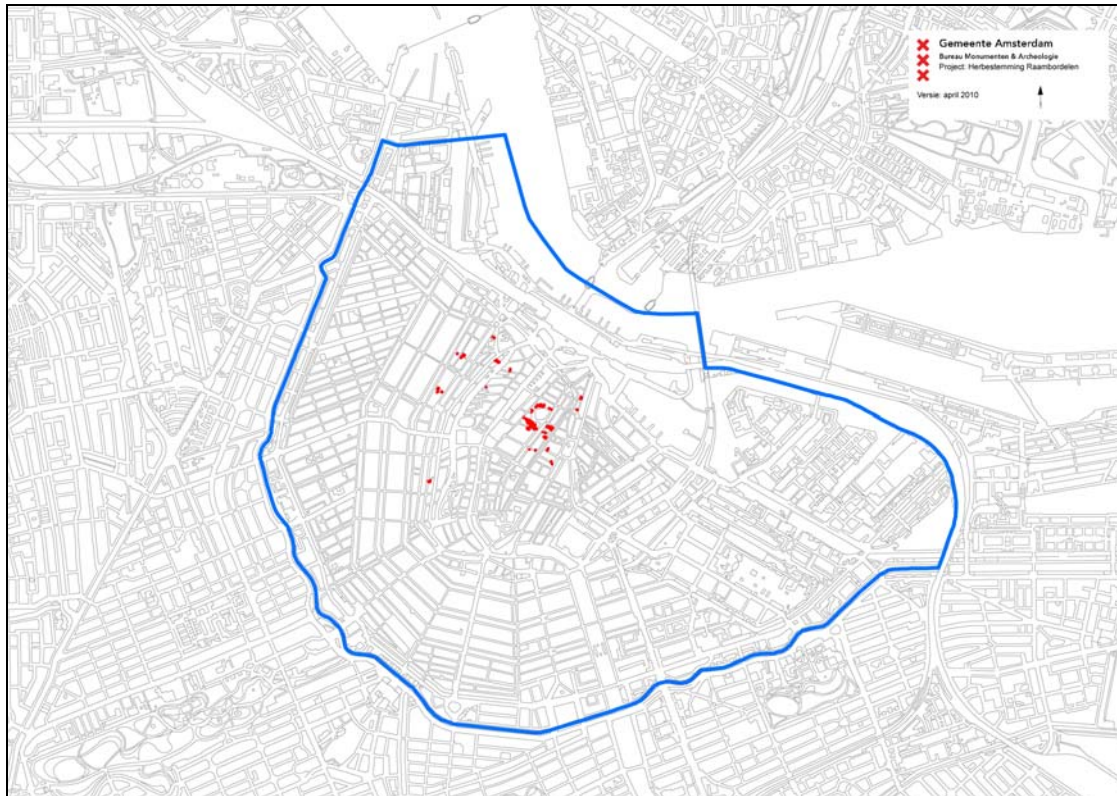
1.1 Administratieve gegevens

Opdrachtgever Stadsdeel Centrum
Contactpersoon Mevrouw P. Huisman
Adres Postbus 202
Postcode / plaats 1000 AE Amsterdam

Plangebied

Provincie	Noord-Holland	Gemeente	Amsterdam
Plaats	Amsterdam	Kaartblad	25 E en G
ARCHIS meldingsnr.	40583		
X-coördinaat N	121.297	Y-coördinaat N	488.025
X-coördinaat O	121.972	Y-coördinaat O	487.561
X-coördinaat Z	121.753	Y-coördinaat Z	487.173
X-coördinaat W	120.935	Y-coördinaat W	487.131

Locatie

1 De locaties van het plangebied Herbesteding Raambordelen (rood) binnen stadsdeel Centrum (blauw omljnd)

2 Wet- en regelgeving

2.1 Algemeen

Het archeologische erfgoed bestaat uit voorwerpen en structuren die in de bodem bewaard zijn. Ook landschappelijke of infrastructurele elementen kunnen een archeologische waarde hebben. Deze materiële overblijfselen vormen een onderdeel van onze leefomgeving waarvan het behoud in de bodem of documentatie op maat gesneden maatregelen vergen. Het archeologische bodemarchief levert een bijdrage aan de cultuurhistorie van onze stad en maakt de beleving van het verleden bovendien tastbaar.

Vanwege de ruimtelijke aard van archeologische sporen en vondsten in de bodem heeft het archeologische beleid raakvlakken met dat van de ruimtelijke ordening. Door de wijziging van de Monumentenwet 1988 met ingang van 1 september 2007 is de zorg voor het archeologisch erfgoed geïntegreerd in ruimtelijke ordeningsprocessen. Een essentieel uitgangspunt van de nieuwe wet is dat het erfgoed in de bodem beter wordt beschermd. Dit betekent dat in ruimtelijke ontwikkelingen vroegtijdig rekening wordt gehouden met archeologisch erfgoed. Als behoud in de bodem geen optie is, dan is, voorafgaand aan de bodemverstoring, onderzoek nodig om archeologische overblijfselen te documenteren en de informatie en vondsten te behouden. In de dichtbebouwde stedelijke omgeving is in de praktijk doorgaans sprake van deze laatste optie.

2.2 Nationale regelgeving

Aan het einde van de jaren tachtig groeide het besef dat archeologische vindplaatsen in Europa ernstig werden aangetast door grootschalige infrastructurele werken, de toename van bouwlocaties en de intensivering van de landbouw. Om het archeologische erfgoed beter te beschermen hebben de Europese ministers van Cultuur in 1992 het Verdrag van Valletta opgesteld (ook bekend als het Verdrag van Malta).

Een essentieel uitgangspunt van dit verdrag is dat behoud van archeologisch erfgoed in de bodem (in situ) in iedere fase van planontwikkeling dient te worden meegewogen. Als behoud in de bodem (bv door middel van technische maatregelen en/of planaanpassing) geen optie is, dient het bouwplan te voorzien in maatregelen om archeologische overblijfselen op een juiste wijze (volgens de wettelijk verplichte Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie) te documenteren en de informatie en vondsten te behouden. Het verdrag stelt de initiatiefnemer van een ruimtelijk plan, dat bodemverstoring tot gevolg heeft, verantwoordelijk voor de planologische en de financiële inpassing van archeologisch onderzoek. De nieuwe wet ter uitvoering van dit verdrag, de Wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz)¹, is per 1 september 2007 definitief van kracht.

Op grond van de Wet op de archeologische monumentenzorg zijn vier wetten gewijzigd: de Monumentenwet 1988, de Ontgrondingenwet, de Wet milieubeheer en de Woningwet. De Wet op de Ruimtelijke Ordening bevatte al voorschriften om meer rekening te houden met archeologie ten behoeve van kwaliteitsverbetering van ruimtelijk beleid. Dit betekent o.a. dat elk bestemmingsplan

¹ Stb. 2007, nr. 42.

op archeologisch beleid zal worden getoetst.² Vanwege het ruimtelijke karakter van het bodemarchief heeft het archeologische beleid raakvlakken met dat van de ruimtelijke ordening. Door de wetswijzigingen worden archeologische belangen vanaf het begin van de besluitvorming in de ruimtelijke ordening meegewogen. Ondanks de getroffen maatregelen om vooraf archeologisch onderzoek in te plannen kunnen toevalsvondsten bij bouwprojecten worden aangetroffen. Hiervoor blijft de meldingsplicht van kracht.³

2.3 Provincie Noord-Holland

Per 1 juli 2008 is de nieuwe wet Ruimtelijke Ordening (Wro) in werking getreden. Hierdoor is de verhouding tussen de provincie en de gemeenten gewijzigd. In het beleidskader Landschap en Cultuurhistorie Noord-Holland omschrijft de provincie haar rol.⁴ Hierbij staat de samenwerking met gemeenten op basis van gemeentelijke en de provinciale structuurvisie centraal. Tevens handhaaft de provincie de Belvédère-benadering, waarin behoud van cultuurhistorie door ontwikkeling wordt nagestreefd. Als toetsingskader voor bestemmingsplannen en projectbesluiten met een Beeldkwaliteitplan hanteert de Provincie tevens het beleidskader en het streekplan. Op grond van de Wro dienen gemeenten bij de vaststelling van bestemmingsplannen, projectbesluiten en beheersverordeningen de Provinciale Ruimtelijke Verordening in acht te nemen.

In het beleidskader is opnieuw de Cultuur Historische Waardenkaart (CHW) opgenomen, waarin gebieden, die naar verwachting archeologisch waardevol zijn, zijn aangewezen als provinciale archeologische attentiegebieden. De waardestellingen van de CHW zijn bedoeld als primaire algemene indicaties die per specifiek plangebied nadere invulling en precisering behoeven.

De provinciale beleidsintentie is om invulling aan de primaire doelstelling van het Verdrag van Malta te geven en archeologische reservaten aan te wijzen. Deze gebieden dienen om archeologische monumenten duurzaam te beschermen en te beheren en daarmee voor toekomstig onderzoek te bewaren.⁵ Daarnaast betreft de provincie nadrukkelijk culturele waarden, waaronder ook archeologie, bij de realisatie van de ruimtelijke- en stedelijke vernieuwing.

2.4 Gemeente Amsterdam

In aansluiting op het rijks- en provinciaal beleid besteedt de gemeente specifieke aandacht aan vroegtijdige inpassing van archeologie in de ruimtelijke ordeningsprocessen.⁶ Uitgangspunt hierbij is een kwalitatief adequaat beheer van het cultureel erfgoed met aandacht voor een efficiënte voortgang van bouwprocessen en kostenbeheersing. Tegen deze achtergrond is de afdeling Archeologie BMA in 2001 gestart met een nadere inventarisatie van archeologische verwachtingen in elk afzonderlijk stadsdeel. Hiertoe worden onder meer verschillende historische kaartbeelden van het stadsdeelgebied met elkaar vergeleken. Deze inventarisatie is bedoeld als een verfijning van het verwachtingsbeeld van de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) en de Cultuur Historische

² Artikel 38a lid 1 van de gewijzigde Monumentenwet schrijft hierover dat *De gemeenteraad bij vaststelling van een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 3.1 van de nieuwe Wet op de Ruimtelijke Ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten. Met 'monument' wordt hier een (onbeschermde) archeologisch monument bedoeld, ofwel alle terreinen welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde* (art. 1 Monumentenwet).

³ Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988.

⁴ Provincie Noord-Holland 2006.

⁵ Van Eerden 2008, 14-15.

⁶ BMA 2005, 58.

Waardenkaart (CHW) van de provincie Noord-Holland, en de landelijke Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) waarin de stedelijke gebieden niet gekarteerd zijn.

De nieuwe wetgeving schrijft voor dat bij vaststelling van een nieuw bestemmingsplan altijd een nadere waardestelling nodig is van de aanwezige archeologische verwachting in de vorm van een bureauonderzoek. Dit bureauonderzoek behelst een specificatie van eventuele archeologische waarden binnen een specifiek plangebied en een advies met betrekking tot het daarbij behorende beleid en/of te nemen maatregelen. Bij de formulering van het beleid staat altijd een realistische balans tussen het archeologische belang ten opzichte van de voortgang van het ruimtelijke ontwikkelingsproces in de stad centraal.

De bescherming van (verwachte) archeologische waarden kan in een bestemmingsplan (o.a.) worden geregeld met een aanlegvergunning als bedoeld in artikel 3.3.a van de Wet op de Ruimtelijke Ordening. Verder kan in het belang van de archeologische monumentenzorg worden bepaald dat de aanvrager van een reguliere bouwvergunning als bedoeld in artikel 44, eerste lid, van de Woningwet een rapport dient te overleggen als bedoeld in artikel 39, tweede lid en kan worden bepaald dat aan een reguliere bouwvergunning als bedoeld in artikel 44, eerste lid, van de Woningwet voorschriften kunnen worden verbonden als bedoeld in artikel 39, derde lid, van de Monumentenwet. Zowel aan een aanlegvergunning als uitzondering kunnen voorschriften worden verbonden in het belang van de archeologische monumentenzorg.

Bij de bepaling van de uitzonderingsdrempels voor archeologisch wordt een combinatie van factoren, in acht genomen, te weten: a) de specifieke aard van de cultuurhistorische / archeologische waarden, b) het oppervlak van het te ontwikkelen terrein en c) de diepte van de bodemingreep. Volgens deze systematiek gelden in Amsterdam dertien beleidsvarianten:

- 1: gebieden met bekende archeologische waarden. Aangezien hier met zekerheid archeologische overblijfselen aanwezig zijn, is bij elke bodemingreep ongeachte het oppervlak of de diepte archeologisch onderzoek noodzakelijk
- 2: bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 50 m² en minder dan 0,50 m onder maaiveld.
- 3: gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog aanwezige historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. Deze gebieden zijn onbebouwd of de bebouwing dateert van vóór de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² en minder dan 0,50 m onder maaiveld.
- 4: bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog in het landschap zichtbare historisch infrastructurele assen / in historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing dateert uit het einde van de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² en minder dan 1,00 m onder maaiveld.
- 5: bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting langs voormalige (overbouwde of opgehoogde) historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² en minder dan 2,00 m onder maaiveld.
- 6: onbebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de landelijke periferie van Amsterdam. Hier liggen archeologische vondsten dicht aan het oppervlak, zodat relevante archeologische lagen kunnen zijn opgenomen in de bouwvoor. De bouwvoor heeft gemiddeld een diepte van 0,3 – 0,5 m waaronder een eerste sporenvlaak zichtbaar wordt. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² en minder dan 0,50 m onder maaiveld.

- 7: bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de voormalige (overbouwde of opgehoogde) landelijke periferie van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit het einde van de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² en minder dan 1,00 m onder maaiveld.
 - 8: bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de voormalige (overbouwde of opgehoogde) landelijke periferie van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² en minder dan 2,00 m onder maaiveld.
 - 9: terreinen met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 500 m².
 - 10: gebieden met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn buiten het historische centrum van Amsterdam. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 10.000 m².
 - 11: gebieden met een lage archeologische verwachting die onder water in het IJ liggen, of die als haven in het IJ liggen of die van oorsprong een opgespoten eiland (bijv. baggerdepots uit de 19de eeuw of eilanden zoals IJburg) zijn. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² en minder dan 4,00 m ÷ NAP.
 - 12: gebieden met een lage archeologische verwachting die in een droogmakerij liggen. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² en minder dan 0,50 m onder maaiveld.
 - 13: gebieden zonder archeologische overblijfselen omdat hier al archeologisch onderzoek of grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden voor bijv. zware funderingen, kelders, tunnels ed. Voor de opgegraven vindplaatsen geldt daarom geen of een lage archeologische verwachting. Hiervoor geldt een uitzondering voor archeologisch onderzoek.
- Voor alle beleidsvarianten geldt dat van het dieptecriterium alleen kan worden afgeweken als exacte gegevens over de bodemopbouw of de aanwezige verstoringen bekend zijn.

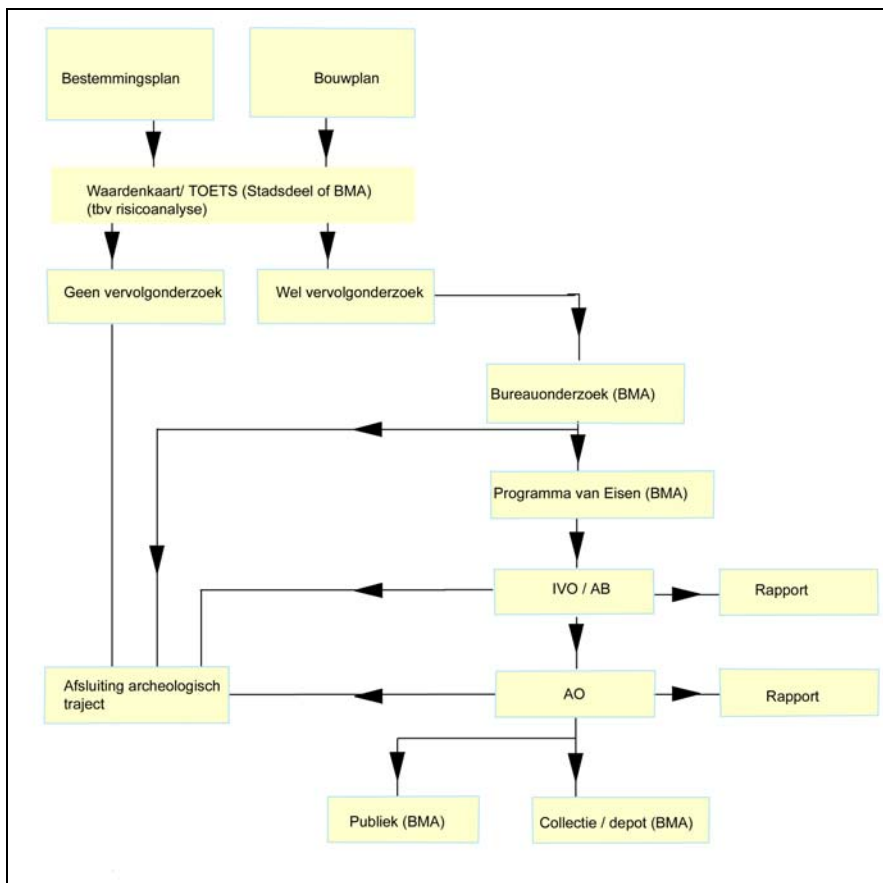
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie

Voor de inpassing van archeologisch onderzoek in het proces van de ruimtelijke planvorming bestaat een standaard pakket van maatregelen waarvan de kwaliteitsnormen door het ministerie van OCW zijn opgesteld (KNA: Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie). De maatregelen gaan uit van een gefaseerde aanpak, zodat per plangebied, al naar gelang de locatie, de aard van de bodemingreep en de archeologische verwachting, een op maat gesneden programma kan worden opgesteld. Er is sprake van een gefaseerde aanpak waarbij een onderscheid gemaakt wordt in het Bureauonderzoek (BO), eventueel gevolgd door het Inventariserend Veldonderzoek (IVO) en de Archeologische Opgraving (AO) of een Archeologische Begeleiding (AB).

Het IVO is bedoeld om de resultaten van het bureauonderzoek te toetsen. Het geeft inzicht in de aanwezigheid en toestand van de archeologische overblijfselen in de bodem. Een AO wordt uitgevoerd in geval er sprake is van een vindplaats met archeologische resten die volledig dienen te worden gedocumenteerd en geborgen.

Een AB houdt in dat er geen apart archeologisch onderzoek plaatsvindt voorafgaand aan het bouwproces, maar dat de bouwgreep onder begeleiding van een archeoloog wordt uitgevoerd. Volgens de vigerende KNA voorschriften kan dit alleen in geval van uitzondering, bijvoorbeeld wanneer er sprake is van een beperkte bodemingreep op een gewaardeerd terrein of een AMK-terrein. Elke onderzoeksfase wordt afgesloten met een selectiebesluit. Hierin wordt vastgesteld welke delen van een plangebied in aanmerking komen voor verder archeologisch onderzoek of voor

bescherming en welke delen van het plangebied verloren gaan zonder een archeologische opgraving (afb. 2). De wijze waarop de verschillende archeologische werkzaamheden worden uitgevoerd is afhankelijk van de omvang van de bouwlocatie, de aard van de archeologische resten en de opzet van het civiel technisch programma. Goede integratie van de het archeologisch programma in het bouwproces is een belangrijke voorwaarde voor efficiëntie in de uitvoering.

2 Stroomschema archeologisch onderzoek.

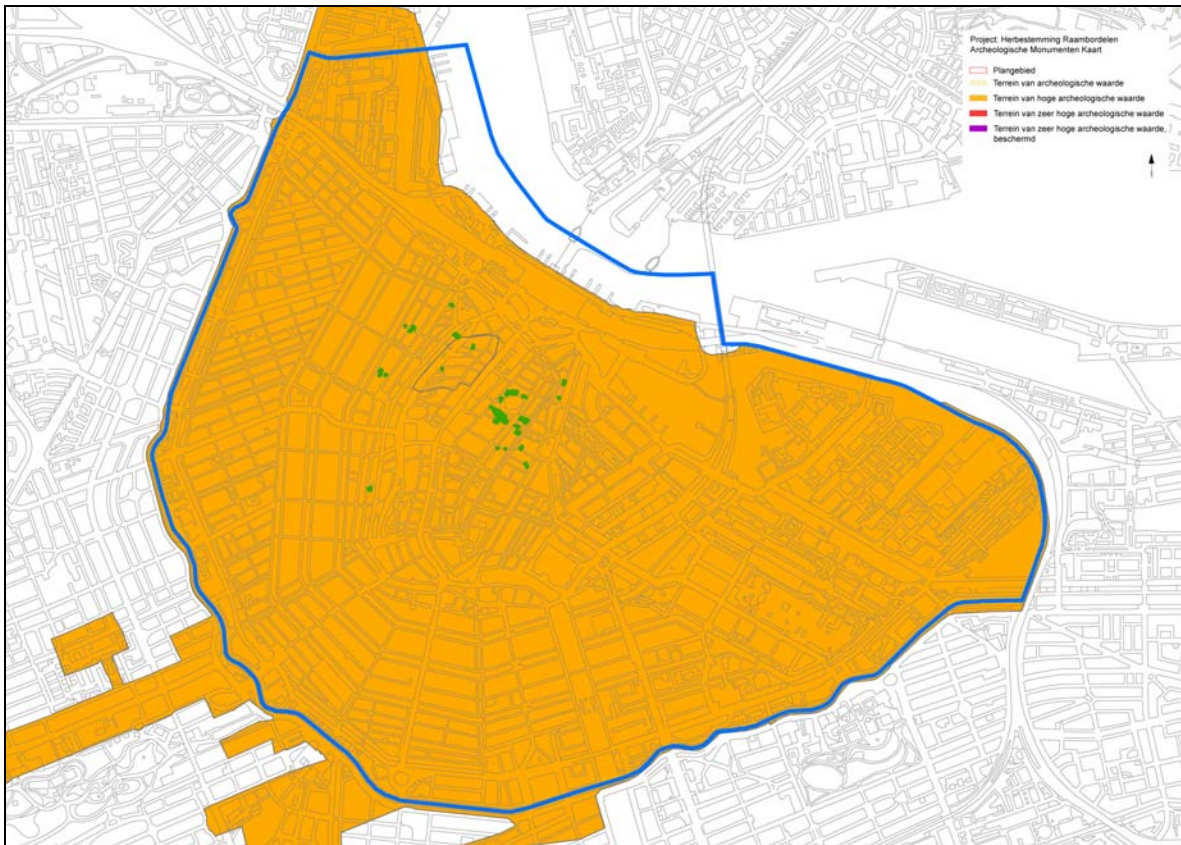
Indien een archeologische waardestelling in het kader van een bestemmingsplan geformuleerd wordt, zal hieruit pas een eventueel veldonderzoek voortkomen wanneer bouwaanvragen in het kader van het betreffende bestemmingsplan ingediend worden. Voor alle veldonderzoeken is een Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. In het PvE wordt tevens beschreven of archeologische overblijfselen in de bodem bewaard kunnen blijven of dat opgraven van deze resten noodzakelijk is (selectiebesluit). Het PvE is onderdeel van de bouwprocedure. Het (laten) opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

Ondanks de maatregelen om vooraf archeologisch onderzoek in te plannen kunnen toevalsvondsten bij bouwprojecten worden aangetroffen. Hiervoor blijft de wettelijke meldingsplicht van kracht.⁷ Dit houdt in dat de uitvoerder of opdrachtgever de gemeente over de vondst dient te informeren zodat maatregelen ter documentatie of berging ervan getroffen kunnen worden.

⁷ Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988.

2.6 Situatie plangebied Herbestemming Raambordelen

Binnen het plangebied zijn geen wettelijk beschermde archeologische monumenten aangewezen. Wel valt het plangebied binnen een zone waarvoor volgens de Archeologische Monumenten Kaart (AMK: terrein 14.611) en de provinciale Cultuur Historische Waardenkaart (CHW: MLA 245A) een hoge archeologische waardering geldt (afb. 3). Dit verwachtingsbeeld is algemeen van aard en dient in het kader van meer precieze bouwplanvorming nader te worden uitgewerkt. Een inhoudelijke en ruimtelijke specificatie van de archeologische verwachtingen volgt uit de historisch topografische analyse in het volgende hoofdstuk.

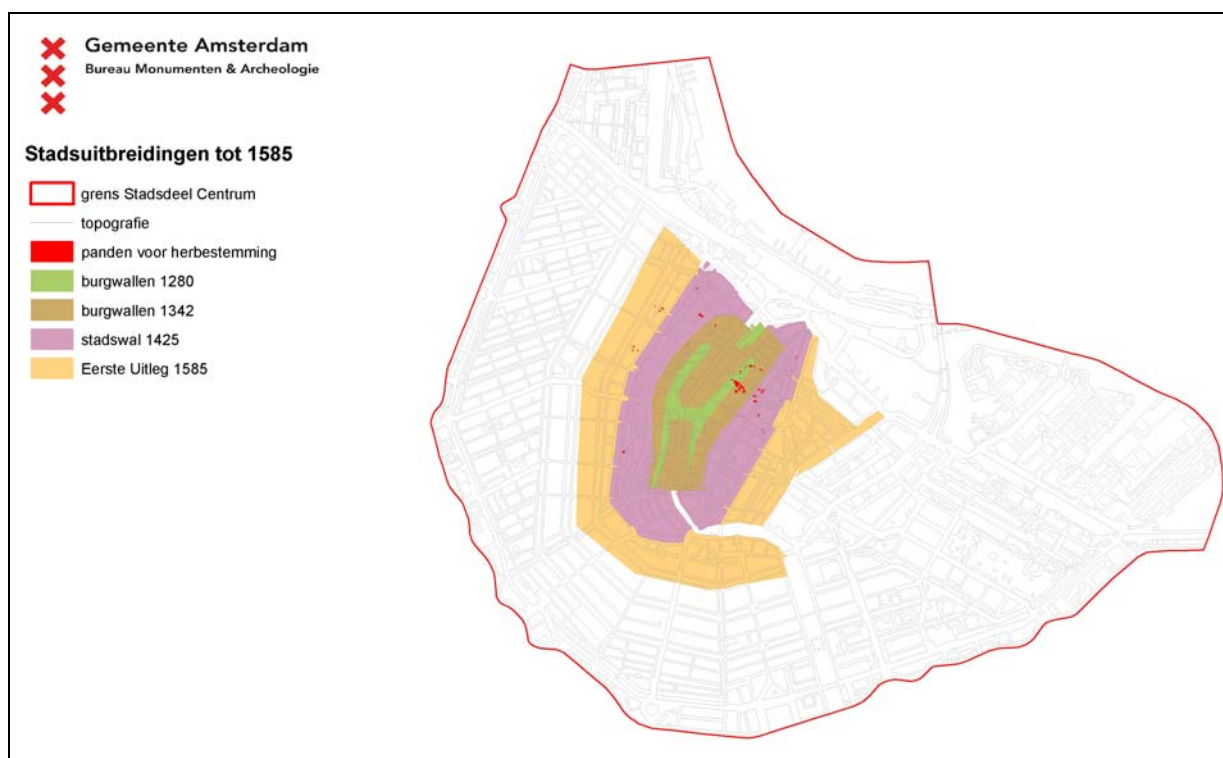
3 De locaties van het plangebied Herbestemming Raambordelen (groen) op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK). Het plangebied valt binnen een gebied met een hoge archeologische waardering (oranje, nummer 14.611). De Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Holland (CHW) komt overeen met het kaartbeeld van de AMK.

3 Historisch topografische inventarisatie

3.1 Inleiding

De locaties van het plangebied Herbestemming Raambordelen zijn gelegen in het oudste deel van de historische binnenstad van Amsterdam. Het plangebied heeft zijn oorsprong in de middeleeuwse stad en de stadsuitbreiding van 1585 (de Eerste Uitleg). Daarna bleef het plangebied deel uitmaken van de kern van de 18de- en 19de-eeuwse stad die met 17de-eeuwse stadsuitbreidingen het gehele areaal binnen de halfcirkelvormige Singelgracht bestreek.

Aan de hand van de historisch-topografische ontwikkelingen is een nadere inschatting mogelijk van het archeologisch potentieel van de ondergrond van het plangebied. Voor deze studie is gebruik gemaakt van historische kaarten en historische (archieff)informatie in combinatie met gegevens over al bekende archeologische vindplaatsen nabij de afzonderlijke locaties binnen het plangebied.

4 Topografische ontwikkeling van het plangebied Herbestemming Raambordelen. Weergegeven zijn de groeifasen van de middeleeuwse stadskern en het stedelijk gebied van de Eerste Uitleg van 1585 binnen de contouren van het huidige stadsdeel Centrum. De afzonderlijke panden van het plangebied zijn in rood aangegeven.

3.1.1 De middeleeuwse stadskern en de stadsuitbreiding van 1585

Amsterdam is ontstaan aan de oevers van de rivier de Amstel. Deze natuurlijke waterloop was rond het jaar 1000 tot circa 11,5 m ÷ NAP uitgesleten in oudere marine sedimenten en zorgde voor de afwatering van het uitgestrekte veenlandschap in het IJ. De breedte ervan varieerde, van 135 m bij het huidige Rokin en 170 m bij de monding in het IJ. Met de aanleg van de waterkering op de Dam in de 13de eeuw verloor de Amstel zijn directe verbinding met het IJ en werd de rivier de centrale waterweg van de stad die langs de oevers groeide. De eerste bewoning ontstond op een reeks van

aaneengesloten terpen aan de Nieuwendijk aan de westzijde en de Warmoesstraat aan de oostzijde. Uit archeologisch onderzoek is gebleken dat de bebouwing uit woonhuizen bestond, deels met (gespecialiseerde) werkplaatsen. Het waren eenvoudige, ongefundeerde huisjes met vlechtwerk wandjes in een houtskelet, die met klei waren gedicht. Ze stonden op enige afstand van elkaar op vrij brede langgerekte percelen die voldoende ruimte boden voor het houden van kleinvee voor eigen consumptie en het uitoefenen van een ambacht.

Het Damrak, als intensief bevaren haven, en de Dam, waar overslag van goederen plaatsvond, waren het hart van de nederzetting. De gemeenschap breidde zich uit met gespecialiseerde handwerkers die van elders naar de stad trokken. Zij introduceerden nieuwe technologieën en grondstoffen, waardoor de kwaliteit van de producten toenam. De toenemende professionalisering zorgde ook voor meer ambachtelijke beroepen in de stad. Zo werd halverwege de 14de eeuw in grafelijke rekeningen gesproken van bakkers, een molenaar, timmerlieden, smeden, looiers, wevers, vollers, schippers, viskopers en kooplieden die in Amsterdam werkzaam waren. In de 14de eeuw groeide de nederzetting verder zuidwaarts langs de Kalverstraat en de Nes. Gelijk met het verkrijgen van stadsrechten in 1342 werden de Oudezijds- en Nieuwezijds Voorburgwal gegraven. De vrijgekomen grond diende voor een verdedigingswal rond de stad aan de binnenzijde van deze grachten. In het laatste kwart van de 14de eeuw werden parallel aan de burgwallen de Nieuwezijds Achterburgwal (de huidige Spuistraat) en de Oudezijds Achterburgwal gegraven. Deze vestinggrachten zorgden vooral voor de afwatering van het achterland op de Amstel. Naast de uitbreiding naar buiten toe werd in de 14de en 15de eeuw ook groei gerealiseerd door met een reeks van aanplantingen bouwgrond te winnen op het Damrak en het IJ. In 1425 breidde de stad zich uit met de aanleg van de Geldersekade, Kloveniersburgwal en de Singel als nieuwe verdedigingsgrachten. Aan de stadszijde van deze grachten werd een aarden wal opgeworpen, die in 1481 werd vervangen door een stenen stadsmuur.

Het plangebied valt wat betreft de oostelijke (Oude Zijde) grens binnen het toenmalige stadsareaal (stadswal 1425: afb. 4). De stad raakte toen geleidelijk volgebouwd. Al ten tijde van de aanleg van de burgwallen was op de achterzijde van de eerste woonerven een secundaire bebouwing ontstaan van schuurtjes, werkplaatsen, achterkeukens en pakhuizen. Gaandeweg werden deze omgebouwd tot zelfstandige woonruimten langs vaste rooilijnen, zodat hier een stelsel van straten en stegen ontstond. Er werd gebouwd met stenen funderingen en een houtconstructie van één soms twee bouwlagen met zijwanden van houten planken, een houten voorgevel en een houten dak. Na twee grote stadsbranden in 1421 en 1452 moesten de houtconstructies worden voorzien van stenen zijwanden en een pannendak. Na een eeuw waren alle houten huizen vervangen door bakstenen bouwsels. Er ontstond een extreem dicht bebouwde stad waar in de 16de eeuw alleen nog kloosterterreinen zorgden voor enige open ruimte. De meeste kloosterstichtingen, vooral voor nonnen, dateerden uit het begin van de 15de eeuw. Uiteindelijk telde Amsterdam negentien kloosters, waarvan er zestien aan de Oude Zijde lagen, omdat hier binnen de 15de-eeuwse omwalling de meeste plaats was, en drie aan de Nieuwe Zijde. De meeste van deze kloosterlocaties vallen binnen het areaal van het plangebied.

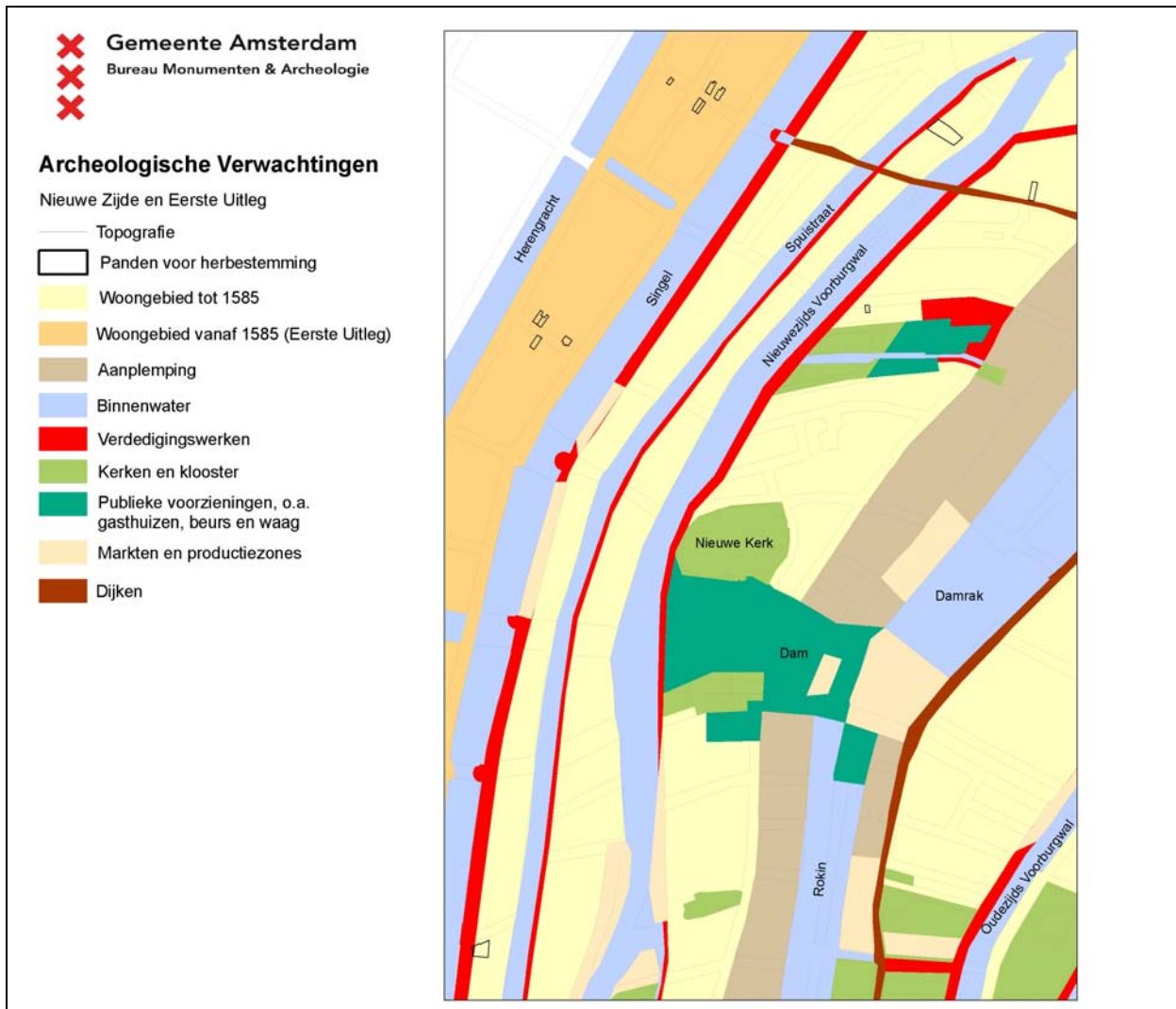
De kloosters kregen een publieke bestemming na de beëindiging van het katholieke bestuur (de Alteratie) in 1578. Sommige kregen een sociale functie, zoals een weeshuis, en andere werden voor economische doeleinden ingericht, zoals een glashuis in het Begijnhof of een spinhuis in het Sint Ursula klooster. Ondanks de enorme ruimtenood werden maar enkele complexen daadwerkelijk geruimd waarna er nieuwe straten over de vrijgekomen terreinen werden aangelegd. Daardoor zijn de voormalige kloosterterreinen door hun oorspronkelijke en afwijkende verkaveling vaak nog herkenbaar in de huidige stadsplattegrond. Economisch gezien veranderde Amsterdam van een nederzetting met ambachtlieden in een stad met gespecialiseerde nijverheid en locale en internationaal georiënteerde handel. Het

stelsel van grachten en burgwallen was het belangrijkste transportsysteem voor de koopwaar voor de vele dag- en weekmarkten op verschillende plaatsen in de stad. De waterwegen sloten via de Amstel en het IJ aan op het waternet van het agrarische productiegebied in het omliggende platteland. Het IJ groeide uit tot een haven van de internationale scheepvaart. Met de toename van scheepvaartverbindingen vormde zich vanaf de 15de eeuw een nautische industriewijk, de Lastage, buiten de oostelijke stadsmuur, met de Oude Waal als haven. Hoewel het gebied tot 1585 buiten de stadsgrenzen lag en om strategische redenen niet bebouwd mocht worden, ontstond hier een dichte bebouwing van werkplaatsen en scheepswerven en een toenemend aantal pakhuizen en woonhuizen. In de periode 1585-1587 vond een stadsuitbreiding plaats, waarbij de Lastage bij de stad werd getrokken. Bij deze Eerste Uitleg, de eerste van vier opeenvolgende uitbreidingen tot 1660, werd ook de stadsrand aan de westzijde verlegd. Vanaf de IJdijk (huidige Haarlemmerstraat) tot aan het huidige Rembrandtplein ter hoogte van de Bakkerstraat / Zwanenburgwal werd een strook grond langs de Singel bij de stad gevoegd met een nieuwe aarden stadswal en een gracht ervoor, die in 1613 zou worden omgevormd tot de tegenwoordige Herengracht.⁸ Dit stedelijke gebied uit 1585 markeert het westelijke uiteinde van het plangebied.

5 Archeologische verwachtingen van de Oude Zijde betreffende het oostelijk deel van het plangebied.

⁸ Carasso-Kok 2004, deel 2, 21.

6 Archeologische verwachtingen van de Nieuwe Zijde en Eerste Uitleg betreffende het westelijk deel van het plangebied.

3.1.2 Stedelijke ontwikkeling 1600-1660

Na 1585 vormde het plangebied de kern van de stad die zich nog verder uitbreidde in drie opeenvolgende fasen. Met de uitbreiding van 1592-1596 (de Tweede Uitleg) werd de haveninfrastructuur vanuit de Lastage verplaatst naar drie nieuw aangelegde eilanden (Rapenburg, Marken en Uilenburg) aan de oostzijde van de stad met een nieuwe en modern uitgevoerde stadswal erlangs. Er kwamen nieuwe woonfaciliteiten in de voormalige Lastage en op een nieuw eiland in de bocht van de Amstel (Vlooienburg). De eerste jaren van de 17de eeuw stonden in het teken van handel en expansie. Zo kwam in 1602 de VOC in Amsterdam en openden in 1608 de Graanbeurs, in 1609 de Wisselbank en in 1611 de Beurs op het Rokin hun deuren. De economische groei manifesteerde zich niet alleen op handelsgebied. Bleef de middeleeuwse nijverheid nog beperkt tot het kleinbedrijf, vanaf het einde van de 16de eeuw ontstond een industriële productie voor de verwerking van een toevloed aan buitenlandse grondstoffen. Een belangrijke impuls voor de vergroting van de technische kennis en het handelsnetwerk kwam van de toestroom van immigranten. Zo introduceerden Venetianen een hoogwaardige glasfabricage en brachten Portugese en Spaanse joden met hun contacten in Brazilië en Cuba de rietsuiker- en de tabaksverwerking naar Amsterdam. De suikerraffinaderij werd een typische Amsterdamse industrie. De komst van vele Waalse handwerklieden zorgde voor luxe zijde- en fluweelnijverheid. De toegenomen welvaart van de kooplieden in Amsterdam maakte investeringen in deze nieuwe industrieën mogelijk.

Door de toenemende vraag naar woon- en bedrijfsruimte werd in 1613 overgegaan tot een volgende grootschalige stadsuitbreiding, de Derde Uitleg. Er kwam een nieuw stedelijke areaal vanaf het IJ ten westen van de stad tot aan de Leidsegracht met een aarden wal met elf bolwerken eromheen. Hierbinnen lagen drie verschillende gebieden met in feite ieder een eigen bestemming; de grachtengordel, de Jordaan en de Westelijke Eilanden. De grachtengordel, die naast de Herengracht uit de Keizergracht en de Prinsengracht bestond, was van begin af aan bestemd als woongebied voor regenten, kooplieden en andere kapitaalkrachtige Amsterdammers. Terwijl hier een geheel nieuwe geometrische percelering werd gerealiseerd, kenmerkte de Jordaan zich door een patroon van evenwijdige grachten die een voortzetting waren van de al aanwezige ontginningsloten. Deze waren schuin georiënteerd op de structuur van waterwegen en straten van de oude stad. De Jordaan werd een woonwijk maar vooral een nijverheidsgebied, waar de meest overlast gevende bedrijven uit de stad, waaronder lakenververijen, tegel- en steenbakkerijen, geschutsgieterijen en leerlooierijen, naar toe werden verplaatst. De Westelijke Eilanden werden ingericht als buitendijks havengebied met scheepswerven, opslagplaatsen, visrokerijen, zoutketen en teerkokerijen.

Het oostelijke deel van de grachtengordel over de Amstel werd aangelegd bij de Vierde Uitleg van 1663. Hiermee was het halfcirkelvormige stadsplan van Amsterdam voltooid dat tot in de 19de eeuw in stand zou blijven. Aan de oostkant van het IJ werd de haven uitgebreid met de drie oostelijke haveneilanden Kattenburg, Wittenburg en Oostenburg. De Admiraliteit verhuisde van Rapenburg naar Kattenburg en ook de VOC nam een eigen terrein op Oostenburg in gebruik. Vanaf de jaren 1670 werden de voormalige haveneilanden uit 1592 ingericht als woongebieden. De nieuwe gebieden van de Vierde Uitleg ten oosten van de Amstel werden vanwege de teruggelopen behoefte aan woonruimte niet alleen met woonhuizen ingericht, die zich voornamelijk ten westen van en langs de Amstel concentreerden, maar kregen ook andere bestemmingen, zoals recreatie (bijv. de Plantage) of stedelijke voorzieningen als vuilnisbelten.

De schaal van de stedelijke groei en de kwaliteit van de gebouwde omgeving van deze drie stadsuitbreidingen staan model voor de Gouden Eeuw, de periode van ongekende welvaart, die in Amsterdam aan het einde van de 16de eeuw aanbrak. Ook binnen het plangebied heeft deze economische bloei zijn sporen nagelaten, met wijzigingen en vernieuwingen van de al bestaande bebouwing en het gebruik van de verschillende percelen. Met name de westelijke rand van het plangebied tussen de Singel en de Herengracht kwam met deze stedenbouwkundige ontwikkeling binnen de woonwijk van de nieuwe elite te liggen.

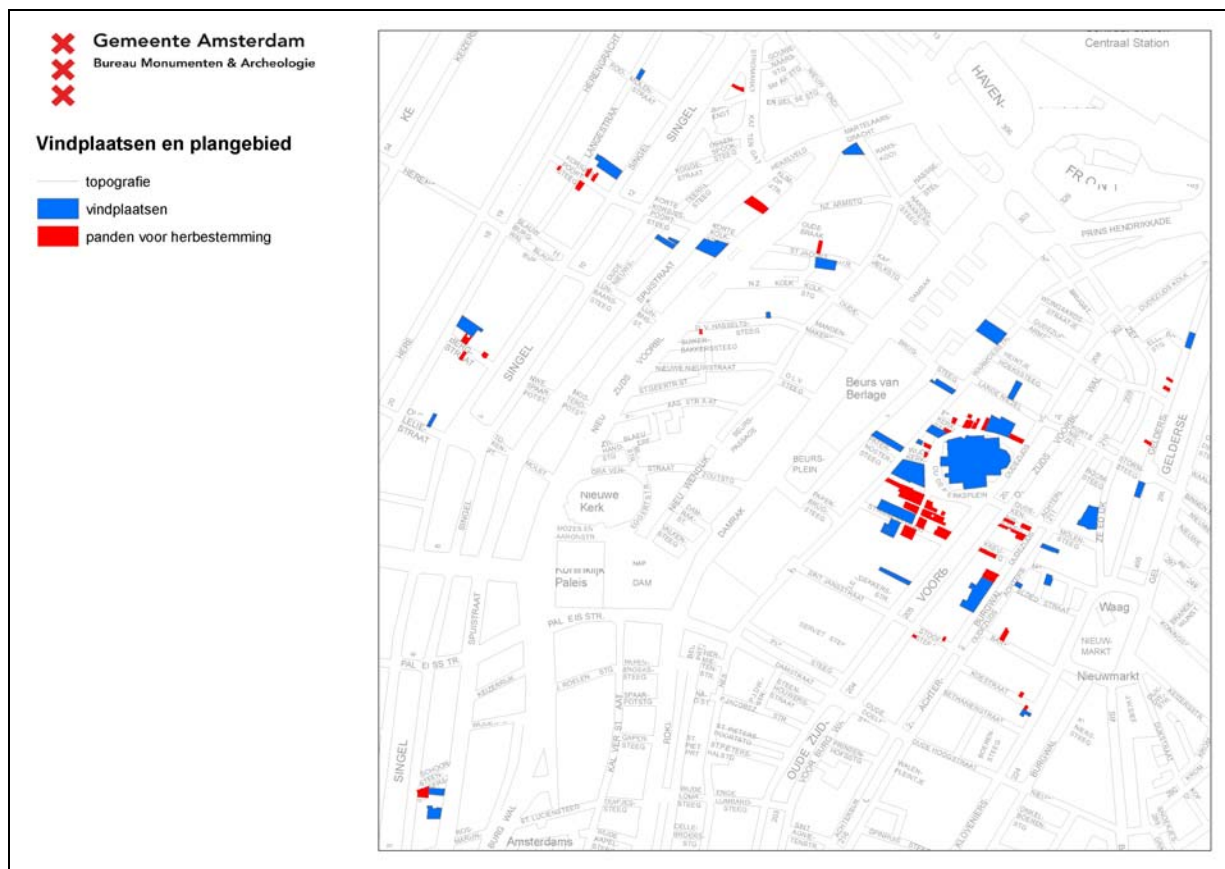
3.1.3 Stedelijke ontwikkeling in de 18de en 19de eeuw

Een samenloop van (internationale) omstandigheden maakte in het laatste kwart van de 17de eeuw een einde aan de voorspoed van Amsterdam. Er brak een periode van economische neergang aan die de hele 18de eeuw zou voortduren. De stedenbouwkundige groei kwam hiermee tot stilstand. Alle benodigde en nieuwe stedelijke functies konden worden gerealiseerd binnen het gebied dat werd omsloten door de laat-17de-eeuwse stadswal. Aan het begin van de 19de eeuw zette zich een voorzichtig herstel in. De oude handelsgeest werd nieuw leven ingeblazen met de oprichting van de Nederlandsche Handels Maatschappij en Amsterdam ontwikkelde zich weer tot handels- en zakenstad. Geleidelijk, zoals in de rest van Nederland, moderniseerde de nijverheidssector zich met de introductie van de stoommachine. In de tweede helft van de 19de eeuw zette het herstel door. Om de moderne stedelijke functies te kunnen bergen werd de binnenstad, vooral aan de Nieuwe Zijde, aangepast aan de eisen van de tijd. Eeuwenoude perceelsindelingen verdwenen door samenvoeging van oude erven ten behoeve van grootschalige nieuwbouw van kantoren en banken. Grachten werden gedempt ten gunste van het wegverkeer, zoals dat in het plangebied het geval was met ondermeer de Nieuwezijds Voorburgwal, de Spuistraat en de Raadhuisstraat.

3.2 Archeologische inventarisatie

In de directe omgeving van de panden in het plangebied Herbestemming Raambordelen zijn 35 archeologische vindplaatsen bekend (afb. 7), vanwege uitgebreide opgravingen, archeologische begeleidingen of waarnemingen. Het plangebied kenmerkt zich door een dicht bebouwde stedelijk structuur die minimaal vanaf de 13de eeuw continu in gebruik was voor woon- en werkfuncties en allerlei stedelijke voorzieningen. De historisch topografische veranderingen hebben gezorgd voor een uiterst gevarieerde verzameling archeologische sporen. Onderzoek ervan heeft informatie opgeleverd over tal van details over de historische stadsontwikkeling, zoals de locatie en datering van landaanwinningen en ophogingen met deposities van stedelijk afval, de ligging en uitvoering van verdedigingswerken, gasthuizen, kerken en kapellen en de (her)inrichting van kloosterterreinen. Daarnaast herbergt het bodemarchief van het plangebied een scala aan voorzieningen die verband houdt met de vroegste ambachtelijke specialisatie in de 13de eeuw tot en met de uitermate gevarieerdere 17de- tot 19de-eeuwse nijverheid. De bouwresten omvatten een grote variëteit aan burgerlijke woonhuizen, die de overgang weerspiegelen van de houtbouw uit de 13de eeuw naar het stenen woonhuis in de 14de en 15de eeuw. Onderzoek aan (individuele) panden leverde kennis over funderingstechnieken, materiaalgebruik (vloeren, bakstenen), waterputten en waterkelders. Gevulde beerputten bij de huizen gelden als belangrijke archeologische informatiebronnen over de materiële cultuur en het consumptiepatroon van Amsterdamse huishoudens. Daar waar verschillende bebouwingsfasen konden worden onderzocht leidde analyse van opeenvolgende huisplattegronden tot inzicht in de ontwikkeling van rooilijnen, perceel- en huisindelingen.

Een selectie van de vindplaatsen in het plangebied wordt kort toegelicht als belangrijke graadmeter voor nog aanwezige archeologische sporen in de ondergrond.

7 Detail van de Amsterdamse binnenstad met in rood de locatie van de 62 prostitutiepanden bestemd voor herbestemming. Archeologische vindplaatsen in de directe omgeving van de raambordelen zijn in blauw aangegeven.

3.2.1 De Oude zijde

Oudezijds Achterburgwal (OZA)

In 1984 werd ter plaatse van het afgebrande Casa Rosso aan de Oudezijds Achterburgwal 84-98 een opgraving uitgevoerd. De oudste bewoningsresten dateerden uit het begin van de 15de eeuw. Dit 11 m diepe pand was gefundeerd op een slieten fundering en werd een eeuw later opgevolgd door een langer pand met achterhuis. In de eerste helft van de 17de eeuw kwam er weer nieuwbouw. Het nieuwe woonhuis had een rioleringsstelsel dat uitkwam op de Achterburgwal. Op het achterterrein werd de beerput van het aangrenzende huis Oudezijds Voorburgwal 107 gelokaliseerd met een omvangrijk vondstcomplex uit hoofdzakelijk de tweede helft van de 17de eeuw.

Monnikenstraat (MON)

Bij archeologisch onderzoek ter hoogte van het Minderbroeders- of Grauwmonnikenklooster in 2001 zijn fundamente van de zuid- en de westvleugel van het hoofdgebouw van het kloostercomplex gedocumenteerd. In deze vleugels, begrensd door de huidige Bloedstraat, Gordijnensteeg en Monnikenstraat, waren ondermeer de refter (eetzaal) en wijnkelder gevestigd. Rond het binnenhof van het hoofdgebouw liep de overdekte kruisgang van het klooster. In deze kruisgang zijn resten van een aantal graven teruggevonden. De lichamen waren met het hoofd naar het westen in een zandlaag bijgezet. Het zand bevatte eveneens een klein los fragment van een kalkstenen grafzerk met Gotische inscriptie. Na de sluiting van het klooster na 1578 is het terrein opnieuw ingericht en bebouwd. Hierbij liet men zich gedeeltelijk leiden door de structuur van het Minderbroedersklooster zodat in de huidige topografische situatie hiervan nog elementen te herkennen zijn.

Oudezijds Achterburgwal (OZA9)

In 2008 is een archeologisch onderzoek uitgevoerd naar aanleiding van de vondst van skeletresten bij de ontgraving van een kelder van het woonhuis Oudezijds Achterburgwal 57. Hierbij zijn direct onder het vloerniveau van het bestaande souterrain meer dan 25 begravingen aangetroffen. Ter hoogte van het pand stond tot 1588 de kloosterkerk van het Minderbroedersklooster. Dendrochronologisch onderzoek aan het hout van enkele lijkkasten leverde dateringen op uit de tweede helft van de 16de eeuw.

8 Opgraving Oudezijds Achterburgwal 57 (OZA9) in 2008. Vrijwel direct onder de souterrainvloer werden de eerste begravingen terug gevonden (genummerd van 1 t/m 14). Hieronder was een tweede niveau met bijzettingen aanwezig.

Zeedijk (ZDK2)

De bouw van de Chinese tempel op de Zeedijk 106-114 was in 1998 de aanleiding voor een onderzoek ter hoogte van het voormalige Cellezusterklooster. In de bouwput konden delen van de funderingen van het zogenaamde Patershuis, dat een zware roosterfundering had en van de ziekenzaal, die 'op staal' (zonder slieten of palen) was gefundeerd, worden gedocumenteerd. Deze middeleeuwse fundamenten lagen direct onder de keldervloeren van de 17de-eeuwse huizen langs de Zeedijk.

9 Opgraving Zeedijk (ZDK2) 1998.

Het middeleeuwse muurwerk van de ziekenzaal zichtbaar binnen de muren van de kelders van de 17de-eeuwse woningen langs de Zeedijk

Diverse beerputten

Bij verschillende bouwkundige ingrepen aan de Oude Zijde zijn beerputten als toevallsvondst ontdekt waarvan de inhoud kon worden onderzocht. Er zijn vondstcomplexen bekend van het Trippenhuys, Kloveniersburgwal 20 (KLO2), Oudezijds Achterburgwal 49 (OZA3), Oudezijds Achterburgwal 63 (OZA10), Oudezijds Achterburgwal 119 (OZA2) en Sint Annenstraat 8 (STA2).

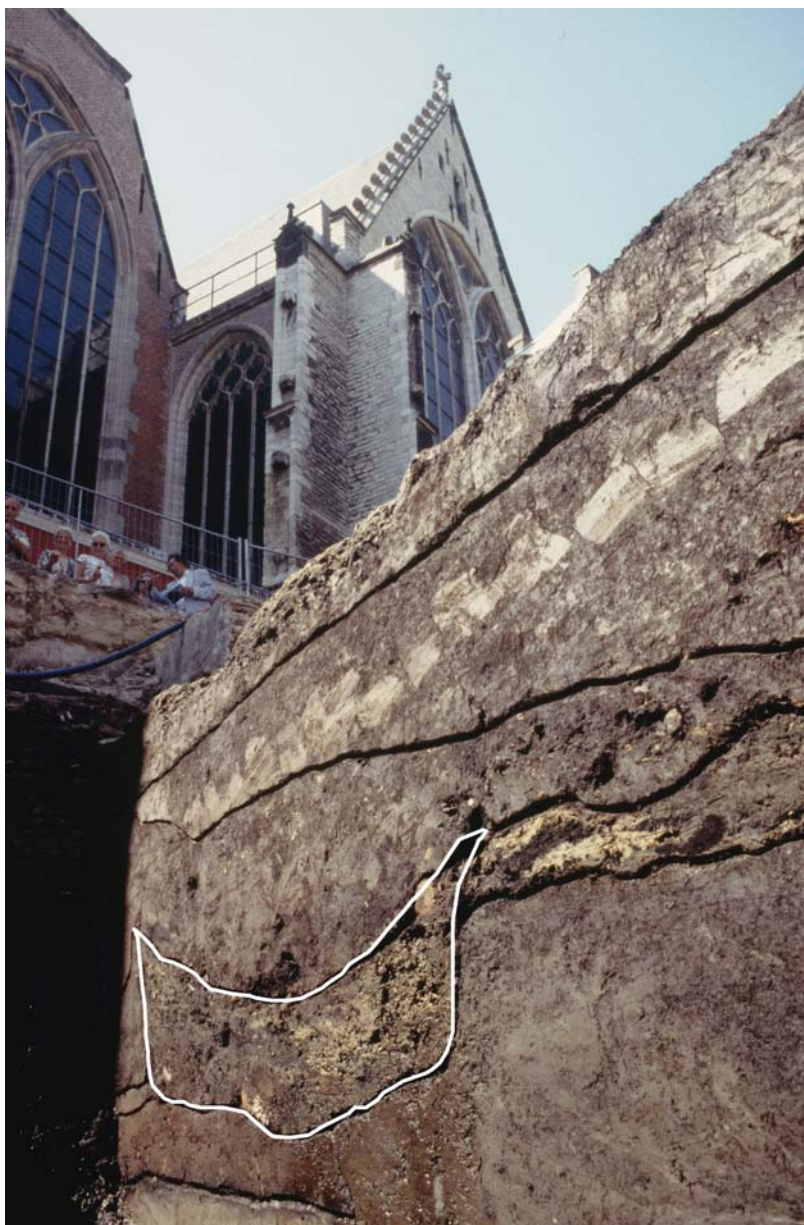
3.2.2 Rond de Oude Kerk

Oude Kerk (OK1 t/m OK8)

Tussen 1955 en 1970 zijn tijdens verschillende restauratie werkzaamheden een groot aantal onderzoekspullen gegraven in de Oude Kerk. Dit archeologisch onderzoek heeft bijgedragen aan de reconstructie van de verschillende bouwfases van de kerk. Met name de vondst in 1963 van een graf onder de plek waar ooit het altaar stond was opzienbarend. Deze vondst wordt beschouwd als een belangrijke aanwijzing dat ter hoogte van de huidige kerk ooit een kapel met kerkhof moet hebben gelegen.

Oude Kerksplein (OKP1)

In 1997 zijn bij een opgraving aan de noordzijde van de Oude kerk (Oude Kerksplein 6-14) aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van een kerkhofsloot in de 14de eeuw. Na het dempen van deze sloot omstreeks 1350 werd het lange erf tussen Warmoesstraat 77 richting de Oudezijds Voorburgwal bebouwd. In de 15de eeuw werd het perceel, en waarschijnlijk een aantal buurpercelen, opgedeeld in kleinere stukken en verrees nieuwe bebouwing. Van deze huizen werd de voorgevel georiënteerd op de Oude kerk, waarmee de huidige perceelindeling ontstond.

10 Opgraving Oude Kerkplein (OKP1), 1998. In het profiel is, afgezien van verschillende ophogingen, de kerkhofsloot zichtbaar.

Sint Annenstraat (STA)

In 1993 kon, na de demontage van de panden Sint Annenstraat 12, 14 en 16, door een archeologische opgraving de bouwhistorische geschiedenis van het enig overgebleven renaissance woonhuis in Amsterdam, Sint Annenstraat 12, belangrijk worden aangevuld. Het renaissance huis behoorde tot de derde woonfase op deze locatie. Eerdere huizen stamden uit het eind van de 14de eeuw en de eerste helft van de 15de eeuw. Gelijk met de bouw van de renaissance voorgevel is het huis verlengd. Verschillende muurfragmenten en opeenvolgende plavuizenvloeren gaven een overzicht van de gebruikte bouwmaterialen per woonfase.

Warmoesstraat (WA17)

Diverse waarnemingen in de Warmoesstraat hebben informatie opgeleverd over locatie en afmeting van waterkelders, verschillende funderingstechnieken en veranderingen in perceelindelingen. Zo kon in 2006 bij de kelderaanleg in Warmoesstraat 93 worden vastgesteld dat het huidige pand een voorganger had van kleinere afmetingen. Halverwege het pand was de roosterfundering van een hoek van de voorgevel en een zijgevel van deze voorganger nog aanwezig. De bouwmuren van het huidige pand zijn dwars over deze funderingsresten heen gebouwd.

11 Opgraving Warmoesstraat /
Wijde kerksteeg (WA) 1983,
gezien vanuit de Oude
Kerkstoren.

Warmoesstraat (WA)

In 1983 leverde een opgraving aan de voet van de Oude Kerktoren voldoende informatie op om de bebouwingsgeschiedenis van een aantal percelen op de hoek Warmoesstraat / Wijde Kerksteeg vanaf het allereerste begin rond ca. 1250 te reconstrueren. Opvallend daarbij was dat de huidige perceelsindeling was terug te voeren op de oudste 13de-eeuwse percelering van houten huizen. De toen aanwezig smalle osendrup tussen de afzonderlijke huizen heeft gaandeweg plaats gemaakt voor zwaardere bakstenen zijmuren. Een omvangrijke beerput achter Warmoesstraat 107 leverde een vondstcomplex op dat kon worden gedateerd tussen 1325 en 1425.

3.2.3 De Nieuwe Zijde

Martelaarsgracht (MART)

In een profielsleuf parallel aan de straat ter hoogte van Martelaarsgracht 4-12 kon in 2003 de oever van het IJ rond 1400 worden gelokaliseerd. Uit het vondstmateriaal in de opeenvolgende ophogingen en aanlandingspakketten kon worden geconcludeerd dat het proces van landaanwinning zich hier in de eerste helft van de 15de eeuw snel had voltrokken.

Weyerscomplex, Nieuwezijds Voorburg en Nieuwezijds Armsteeg (WEY)

Ter hoogte van het voormalige Weijers-complex langs de Nieuwezijds Voorburgwal / Nieuwezijds Armsteeg werd in 1984 voor het eerst een deel van de stadswal uit 1342 gedocumenteerd. De 2 m hoge kleiwal was voorzien van een houten pallisade (de 'sciltramingen'). Ten noorden van deze wal kon parallel aan de Armsteeg de stadsgracht gevolgd worden. Aan de stadskant van de wal verschenen in de tweede helft van de 14de eeuw de eerste huizen. Het eerste landgebruik ten noorden van de wal dateerde uit het laatste kwart van deze eeuw.

Spuistraat (SP3)

De bouw van een hotel met parkeergarage was de aanleiding voor een onderzoek ter hoogte van de Spuistraat 256 / 258. De bouwplaats was gelegen op een strook grond die rond 1425 met het graven van de Singel bij de stad werd gevoegd. De oudste sporen waren enkele mestkuilen en een smalle greppel met vondstmateriaal uit de periode 1450-1500. Nadat het terrein enkele malen was opgehoogd werd het perceel in het begin van de 16de eeuw bebouwd. Het funderingshout van deze eerste bebouwing werd op basis van dendrochronologisch onderzoek gedateerd tussen 1519 en 1539.

Spuistraat (SP4)

In 2007 konden in het pand Spuistraat 32, na verwijdering van de vloer en ontgraving van een deel van de ondergrond, grote stukken metselwerk worden gedocumenteerd, die niet in relatie stonden met het huidige pand. In het voorhuis waren aanwijzingen voor de aanwezigheid van een 90 cm brede steeg. Tevens waren sporen zichtbaar van een voormalige souterrainvloer bekleed met 16de-eeuwse plavuizen.

12 Archeologische Begeleiding ontgraving Spuistraat 32 (SP4), 2007. De vloerbalken van het achterhuis bleken te steunen op metselwerk van een voorloper van het huidige pand.

Spuistraat (SP5)

Bij funderingsherstel ter hoogte van de voormalige binnenplaats van Spuistraat 30 werd een beerput ontdekt. De put bevatte 17de-eeuws vondstmateriaal.

13 Archeologische Begeleiding funderingsherstel Spuistraat 30 (SP5), 2009. De putmantel en koepel waren uitgevoerd in één-steens metselwerk van gele baksteen.

Beerputten

Andere locaties aan de Nieuwe Zijde waar bij bouwkundige ingrepen beerputten zijn gevonden zijn ondermeer: Herengracht 127 (HE1), Roomolenstraat 8 (ROOM), Oude Leliestraat 6 (OLE), Singel 76 (SIN), Dirk van Hasseltssteeg 14 (DIH) en Spuistraat 248 (SP1).

4 Archeologische verwachtingskaart

Op basis van bovenstaande inventarisatie (hoofdstuk 3) zijn binnen het plangebied Herbestemming Raambordelen materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de ontwikkeling van dit stedelijke gebied vanaf de late middeleeuwen tot de 20ste eeuw, zoals overblijfselen van woonhuizen en kloosters en militaire, ambachtelijke en huishoudelijke activiteiten. Dit leidt tot een verwachtingskaart met vier zones van archeologische materiële neerslag (zone A-D).

Archeologische verwachtingszone op basis van cultuurhistorische informatie

 Begrenzing plangebied

 A Werk- en woongebied vanaf 13de eeuw

Betreft de stedelijke zone waar gewoond en gewerkt werd vanaf de 13de eeuw. Op de achterterreinen en binnenplaatsen van woonhuizen werden vaak ambachtelijke activiteiten verricht. Vanwege de lange gebruikperiode hebben de archeologische sporen een hoge dichtheid en een sterke onderlinge samenhang. De materiële neerslag bestaat onder meer uit (ambachtelijk) afval, bebouwingssporen van woonhuizen, nijverheidsinstallaties, beerputten en losse vondsten. Voor deze zone geldt een hoge archeologische verwachting.

 B Werk- en woongebied vanaf 1585

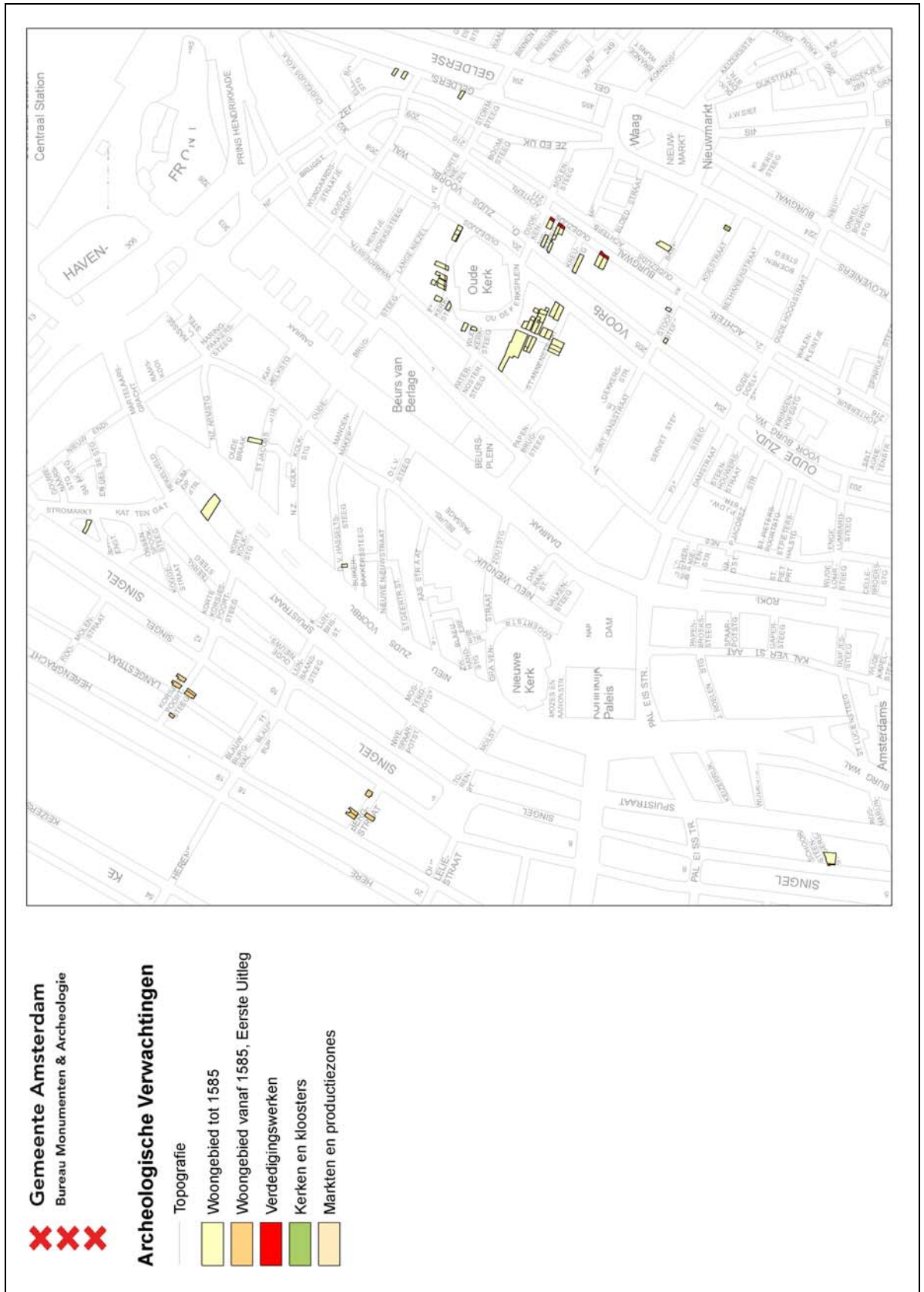
Betreft de stedelijke zone waar gewoond en gewerkt werd vanaf 1585. Op de achterterreinen en binnenplaatsen van woonhuizen werden vaak ambachtelijke activiteiten verricht. Vanwege de lange gebruikperiode hebben de archeologische sporen een hoge dichtheid en een sterke onderlinge samenhang. De materiële neerslag bestaat onder meer uit (nijverheids) afval, bebouwingssporen van woonhuizen, nijverheidsinstallaties, beerputten en losse vondsten. Voor deze zone geldt een hoge archeologische verwachting.

 C Kloosters

Betreft de stedelijke zone waar zich in de 15de en 16de eeuw kloosters bevonden. Vanaf 1578 hebben de terreinen een niet kerkelijke, publieke functie gekregen. De materiële neerslag betreft funderingen van kloosters en latere bebouwing, begravingen, beerputten en losse vondsten. De archeologische sporen hebben een sterke onderlinge samenhang. De archeologische verwachting is hoog.

 D Verdedigingswerken

Betreft de stedelijke zone waarbinnen gedurende verschillende afzonderlijke fasen van de stadsontwikkeling de buitengrens van de stad, gemarkeerd door een verdedigingswerk, lag. De materiële neerslag kan bestaan uit houtwerk van palissades, sporen van de walstructuur en losse vondsten. De archeologische verwachting is hoog.

5 Archeologische beleidskaart

De archeologische beleidskaart van het plangebied Herbestemming Raambordelen is bedoeld als een ruimtelijk schema van de maatregelen die nodig zijn voor de zorg voor het archeologische erfgoed op de verschillende locaties binnen het plangebied. De huidige toestand van het terrein en mogelijk opgetreden bodemverstoringen zijn van invloed op de intactheid van mogelijke overblijfselen en het beleid dat aan de verwachting wordt gekoppeld. De verschillende verwachtingszones zijn geclusterd tot één zone met de bijbehorende beleidsmaatregel die is afgeleid van de standaard beleidsvarianten zoals verwoord in paragraaf 2.4.

Archeologische Beleidszones op basis van de archeologische verwachtingszones en verstoringen

Begrenzing plangebied

Beleidsvariant 2 bij hoge verwachting

Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 50 m² en minder dan 0,50 m onder maaiveld.

Voor de uitvoering van archeologisch veldonderzoek, zoals een Archeologische Begeleiding (AB), een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) of een Archeologische Opgraving (AO), is een archeologisch Programma van Eisen (PvE) vereist.

Voor het gehele plangebied geldt dat ook in geval geen archeologisch veldonderzoek vereist is en er toch archeologische overblijfselen ouder dan 50 jaar bij bouwwerkzaamheden aangetroffen worden, deze bij de gemeente aangemeld dienen te worden, zodat in gezamenlijk overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Conclusie

Het voorliggende bureauonderzoek naar archeologische waarden is uitgevoerd in het kader van het plangebied Herbestemming Raambordelen. Op de 62 afzonderlijke locaties binnen het plangebied is sprake van een gevarieerde hoge archeologische verwachting in samenhang met het langdurige proces van stadsontwikkeling vanaf de 13de eeuw en de wisselende stedelijke woon- en werkfuncties en publieke voorzieningen. De mogelijkheid dat eventueel in de grond aanwezige archeologische waarden worden verstoord is afhankelijk van de grootte en de diepte van het te verstoren oppervlak bij toekomstige bouwingrepen.

De verschillende verwachtingen binnen het plangebied zijn op de archeologische beleidskaart samengevat in één zone met een hoge archeologische verwachting. Hiervoor geldt een uitzondering van archeologisch veldwerk bij bodemingrepen kleiner dan 50 m² en minder dan 0,50 m onder maaiveld.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan 50 jaar worden aangetroffen dit aan Bureau Monumenten en Archeologie gemeld moet worden zodat in gezamenlijk overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Bronnen

Digitale bronnen

Cultuur Historische Waardenkaart provincie Noord-Holland. <http://chw.noord-holland.nl>
Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS)

Literatuur

BMA, *Ruimte voor Geschiedenis. Beleidsnota Monumenten en Archeologie* Amsterdam 2005-2010, Amsterdam 2005.

Diverse auteurs, *Holland, archeologische Kroniek van Noord-Holland*, 1975-2009.

Eerden, R. van, 'De archeologische reservaten van 'Malta'', *Archeobrief* 12, 2, 2008, 13-18.

Provincie Noord-Holland, *Beleidskader Landschap en Cultuurhistorie Noord-Holland*, Haarlem 2006.

Rosenberg, P. en E. Mattie, *1012 Monumenten. Gebiedsadvies middeleeuws stadshart*. Bureau Monumenten & Archeologie en Stadsdeel Centrum Afdeling Ruimtelijk Beleid. Amsterdam 2009.

Veerkamp, J.A.G., *Mammoeten in Amsterdam?. Inventarisatie archeologische aandachtspunten bij de aanleg van de noord/zuidlijn. Tweede deel. Tracédelen Noord, Binnenstad en Zuid*. Afdeling Archeologie dAB, Amsterdam 1998.

Afmelding

Archicode 40583
Controle proces en waardestelling
Voor akkoord

datum 10-05-2010
Prof. dr. J. Gawronski
datum

Hoofd afdeling Archeologie BMA
Prof. dr. J. Gawronski

Colofon

Archeologisch Bureauonderzoek 10-055

Datum: 10-05-2010
Status: definitief
Redactie: prof. dr. J.H.G. Gawronski
Kaarten: L. de Leeuw, J. Veerkamp
Tekeningen: S. IJzerman, L. de Leeuw

© Bureau Monumenten & Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2010

Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BMA. BMA aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.